

# OSCILACIJE PERFORMANSI HRVATSKOG GOSPODARSTVA 2000.-2010.

**Ivo Družić**

**Tamara Boras**

**Irena Raguč**

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Katedra za makroekonomiju i gospodarski razvoj

---

## UVOD

Hrvatska realna gospodarska gibanja u prvom desetljeću 21. stoljeća pokazuju zabrinjavajuću stacionarnost.

U desetljeću 1991.-2000. prvu polovicu obilježava ratni i tranzicijski oštar pad gospodarske aktivnosti. Druga pak polovica tog desetljeća bilježi oporavak i značajan rast. Konačan rezultat cjelokupnog desetljeća je negativna stopa rasta.

U tekuće desetljeće 2001.-2010. novog se milenija ušlo s razvidnim optimizmom. Pozitivna očekivanja bila su kombinacija planiranog završetka većeg dijela obnove ratom razrušenih postrojenja, okončanja privatizacije i započinjanja novog razvojnog ciklusa. Ponesena infrastrukturnim projektima ekonomska se aktivnost ubrzala relativno visokim stopama rasta tako da je 2005. dosegnuta predtranzicijska razina BDP-a.

Rast se nastavlja i nakon 2005., no veći dio ovog razdoblja karakterizira „jobless growth“ (rast bez rasta zaposlenosti), pad pokrivenosti uvoza izvozom i ubrzani rast inozemnog duga. „Susret“ ovih „endogenih“ gibanja s „egzogenim“ učinkom globalne krize nakon 2008. godine okrenuo je trendove prema negativnim predznacima temeljnih makroekonomskih varijabli. Uzastopne negativne stope rasta „vratile“ su razinu ekonomske aktivnosti mjerene BDP-om per capita praktički ponovo u 1980. godinu. Niska pokrivenost uvoza izvozom praćena je daljnjim ubrzanim rastom eksternog duga. Nesporno pozitivne pokazatelje makroekonomske stabilnosti razvidne u stabilnosti cijena i tečaja valja motriti u kontekstu zabrinjavajućeg rasta nezaposlenosti i pada konkurentnosti hrvatskog gospodarstva na međunarodnim tržištima.

U takvom okruženju odgovor ekonomske struke je začuđujuće insuficijentan pače kontradiktoran. Veći dio „oficijelne“ ekonomske profesije i dalje nominalno inzistira na zastarjelom modelu „tvrdih proračunskih ograničenja“ koji je praktički napušten u svim tržišno razvijenim ekonomijama pogođenih najnovijom krizom. U hrvatskoj se stvarnosti nominalno promoviran taj model rastućim deficitom državnog

proračuna pretvara u podlogu arbitrarnog vođenja ekonomske politike prema diktatu parcijalnih interesa diferencirane snage. Manji dio „neoficijelne“ ekonomske profesije promovira razvojni model kojemu za pretpostavku uzima nejasno/nepotpuno obrazložene strukturne reforme konceptijski se, zapravo, krećući unutar paradigme prethodnog modela, svodeći svoju aktivnost na „popravljanje“ i „usavršavanje“ njegovih performansi.

Čini se kako ovim poznatim obrascima neprekidno izmiče uvid u stvarnu dubinu gospodarskih aporija karakteriziranim ponajprije endemskom nezaposlenošću. Učinkovitost ekonomske aktivnosti nakon duge tranzicijske recesije pouzdano se može mjeriti istodobnim rastom produktivnosti i zaposlenosti. Izlazak iz stacionarnog „kruženja“ hrvatskog gospodarstva može se očekivati kada ključne makroekonomske varijable: BDP, cijene i tečaj budu trajno i međusobno konzistentne u funkciji produktivnog rasta zaposlenosti kao bitne garancije tržišne efikasnosti.

### *Redizajniranje Washingtonskog konsenzusa*

Nastupom globalne ekonomske krize 2008. i njenom eskalacijom u 2009. pomaknuto je težište „mainstream“ ekonomske analize. Stavovi koji su donedavno bili etiketirani kao pomalo ekscentrična protivljenja slobodnom poduzetništvu i sputavanje „kreativnog“ računovodstva koje je menadžerskim opcijama „dezinformiralo“ dioničare, a off-shore transakcijama „zaobilazilo“ porezne obveze, još se uvijek s oklijevanjem prihvaćaju. Naravno nije lako prihvatiti ranu ocjenu kako je u „ludim 90-tima“ posijano (pretjeranom deregulacijom) sjeme tada buduće propasti (Stiglitz, 2003., 336.) koja se zbila krajem prvog desetljeća 2000-ih.

No u sjeni prividnog ignoriranja ovakvih „egzotičnih“ promišljanja u „dubinama“ mainstream ekonomske analize dolazi do postupnog pomaka fokusa. Neposredno prije eksplozije financijskog mjehura 2008. opaziv je disparitet između globalne promjene fokusa makroekonomske analize i predmeta hrvatske ekonomske raščlambe. U osvit globalne krize veći dio „oficijelne“ hrvatske ekonomske struke nastavio je utabanim putem „stabilizacijskog“ „Washingtonskog“ konsenzusa, dok su njegovi globalni „kreatori“ temeljito „skrenuli“ konceptijsku paradigmu prema „razvojnim“ opcijama.

Svjetska banka (WB) i Međunarodni monetarni fond (IMF) kao bitni promotori globalizacije slobodnog tržišta počeli su korigirati svoju do tada neupitnu „mantru“.

Svjetska banka u neformalnoj podjeli „globalnog posla“ ima ulogu financiranja dugoročnog razvoja. Tu svoju funkciju ona osigurava uglavnom preko dva mehanizma. Prvi je financiranje/investiranje u materijalnu tržišnu infrastrukturu kao što su ceste, željeznice, škole, bolnice, komunalna infrastruktura. Drugi je mehanizam gradnja socijalne/intelektualne infrastrukture kao što su transparentan pravni okvir (institucije pravne države), financijsko tržište (banke, fondovi, burze) te mreža socijalne sigurnosti. Minimalistička uloga državne intervencije u tadašnjoj koncepciji WB svodi se na financiranje uspostave stabilnog makroekonomskog okvira pomoću

navedenih infrastrukturnih aktivnosti. Sve ostalo, uz minimum državne regulacije, treba prepustiti slobodnom tržištu. Ovu ponekad agresivno promoviranu mantru kao „jedini pravi“ recept kako za južno-američke prezadužene, i/ili tranzicijski „iscrpljene“ ekonomije počelo se, dakle, i prije razbuktavanja globalne krize postupno korigirati. Naoko sitnim pomacima u koncepciji razvojnih modela dovedeni su u pitanje sami temelji dotadašnjih doktrinarnih „samodokazivih“ premisa.

Postupno korigiranje postulata stabilizacijskog paketa „Washingtonskog konsenzusa“ nije, dakako, bilo plod predviđanja tada buduće krize 2008., nego produkt „learning by doing“ azijske krize 1997., koju je tadašnja politika ovih institucija ako ne proizvela a onda zasigurno produbila te „nesnalaženja“ u argentinskoj krizi početkom 2000-ih. Kreatori stabilizacijskih programa tvrdih budžetskih ograničenja i monetarnih restrikcija bili su prisiljeni priznati kako su tek nakon munjevitog širenja azijske krize i na Japan shvatili kako bi manja fiskalna restrikcija od one koju su preporučili, vjerojatno, bila primjerenija u nastupajućoj recesiji (Fisher, 1998., 18). To i drugi neuspjesi znatno su narušili (samo)pouzdanje tvorca Washingtonskog konsenzusa u liberalizaciju, deregulaciju i privatizaciju kao univerzalan lijek za svako gospodarstvo suočeno s posljedicama prevelike državne intervencije. Osobit udarac zadan je problematičnom transformacijom izvornog Washingtonskog konsenzusa u „moderniju“ verziju „Kompetentnog makroekonomskog upravljanja“ (Good Governance). Poznati izvorni model mogao se jednostavno opisati kao spisak „strukturnih“ reformi koje su obuhvaćale liberalizaciju vanjske trgovine, liberalizaciju cijena, suzbijanje inflacije politikom „tvrdih“ proračunskih ograničenja i restriktivnom monetarnom politikom. Međutim, takva politika nije uspjela potaknuti značajniji rast ni u Africi, niti u Južnoj Americi gdje se dosljedno provodila. Stoga je model „proširen“ institucionalnim reformama odnosno borbom protiv korupcije, reformom pravosuđa i efikasnijim upravljanjem javnim sektorom. No ni tako „moderniziran“ Washingtonski konsenzus nije ostvario zapaženije rezultate. Naprotiv, empirijski dokazi govore u prilog suprotnome, jer se najbrži rast ostvarivao u zemljama poput Vijetnama i Kine koje su vrlo daleko od poželjnih institucionalnih reformi (Rodrik, 2008., 2). To je potaknulo samu Svjetsku banku da posegne za temeljitim preispitivanjem temelja razvojne orijentacije koju je preporučala svojim slabije razvijenim članicama.

U tekućoj ekonomskoj politici IMF, koji je do tada čvrsto zagovarao (neutralnu) monetarnu politiku fiksnog tečaja, visokih deviznih pričuva i liberalizacije kapitalnog računa, počinje promovirati i druge opcije. One se sastoje u formuliranju izlazne strategije u odnosu na fiksni tečaj i otvaranje novčanog tržišta fluktuirajućem tečaju koji podrazumijeva alternativan (u odnosu na fiksni tečaj) pristup monetarnom sidru. Težište novčane stabilnosti postupno se prebacuje na fiskalnu politiku povezanu s ciljanom inflacijom koja se upire na fiskalnu (proračunsku) disciplinu (Rober-Otker, Vavra, 2007., 71.).

U svjetlu ovih dubokih strukturnih pomaka u percepciji gospodarskih procesa još je teže razumjeti uporno izbjegavanje prihvaćanja razumne pouke kako su evidentne i tržišne nesavršenosti državne intervencije te kako je njihova interakcija nužan uvjet stabilnosti, oporavka i razvoja.

Na tom prijeporu nastao je različit način traženja izlaza iz krize. Najsnažnije svjetske ekonomije (SAD, Kina) velikim javnim izdacima, dakle rastom deficita, financiraju gospodarski oporavak. Zemlje EU, osobito Njemačka imaju suprotan pristup gdje je umjesto rasta prioritet borba protiv rasta proračunskog deficita. No, dok je u Njemačkoj politika tvrdih proračunskih ograničenja element politike agresivnog rasta izvoza, a time i održanja i rasta zaposlenosti kao „punjača“ proračuna, druge EU ekonomije takvom su politikom izložene restrikcijama koje produbljuju problem nezaposlenosti, odnosno krize.

### *Hrvatski dispariteti u promišljanju krize*

Valja osobito istaknuti kako je opaziv disparitet između globalne promjene fokusa makroekonomske analize i predmeta hrvatske ekonomske raščlambe neposredno prije i nakon eksplozije financijskog mjehura 2008. Dosezi ekonomske struke od uvođenja stabilizacijskog programa 1993. (koji je ustvari replika prvog stabilizacijskog programa iz 1980.) „okovani“ su neinventivnom i pomalo iscrpljujućom raspravom, ne obazirući se na stvarna ekonomska gibanja i koncepcijske i analitičke pomake moderne svjetske ekonomske analize. Time bi se hrvatsko gospodarstvo ne samo po stvarnim ekonomskim procesima nego i po njihovoj stručnoj interpretaciji dalo smjestiti „ispod radara“ matice globalnih zbivanja.

### *Kašnjenje hrvatske „mainstream“ ekonomske analize*

U dijelu hrvatske ekonomske struke, koja uglavnom formulira stručnu podlogu ekonomske politike, još uvijek nije upitan opstanak paradigme bazirane na pretpostavci efikasnosti financijskog tržišta/tržišta kapitala. On je ekspliciran u mantri; smanjenje javne potrošnje, privatizacija javnog sektora (javna poduzeća i javne službe od zdravstva do zatvora), fleksibilnost tržišta rada, liberalizacija trgovine, financijskih usluga i tržišta kapitala, sveopće povećanje konkurentnosti. Stoga se ovdje poput slabašne jeke u zakutku globalnih rasprava repliciraju proračunske debate, odnosno potrebe rezanja izdataka što se definira kao reformiranje i/ili restrukturiranje. Nužne su strukturne reforme koje će pogoditi standard mnogih ljudi (Švaljek, 2010.a). Spominju se „bolni rezovi“ koje treba poduzeti te „racionalizacija koja u nekim slučajevima znači i smanjivanje broja zaposlenih“ (Švaljek, 2010.b). U analitičkoj podlozi predloženih strukturnih reformi postupno se ulazi u zatvoreni krug rasprave u kojoj su problem pojedini rashodi. Nije stoga problem „uža“ država čiji su rashodi od 18,6% BDP niži od prosjeka EU od 22% BDP-a, nego je dramatična eskalacija javnih rashoda kao posljedica socijalnih transfera, plaća i mirovina (Lovrinčević, 2009.). Budući da je uvijek upitno u kolikoj mjeri će se ostvariti planirana razina proračunskih prihoda, Vlada bi se trebala fokusirati na rashodnu stranu, odnosno na smanjenje državne potrošnje što se posebno odnosi na potrošnju javne uprave te mirovinski i zdravstveni sustav iz razloga što ti rashodi najviše opterećuju državni proračun (Bronić, 2010.). Ti izdaci čine oko 70% ukupnih državnih rashoda i potrebnim se smatra ciljano djelovati na njihovo smanjenje. Sadašnja potrošnja mora platiti danak prekomjerne potrošnje

i života iznad svojih mogućnosti u prethodnim razdobljima pa se Vladu poziva da te mjere i poduzme. S obzirom na tečajni režim, koji se primjenjuje, prilagodbe na krizu moraju se provoditi fiskalnom konsolidacijom. Do sada je fiskalna politika pružila samo ograničenu potporu monetarnoj politici pa se upućuje na nužnost snažnije podrške i zaoštavanja mjera. Uz već navedene reforme javne uprave te mirovinskog i zdravstvenog sustava često se ukazuje i na važnost racionalizacije strukture javnih poduzeća, nastavka privatizacije te restrukturiranje poduzeća gubitaša kako bi se smanjile subvencije (Mihaljek, 2009.). Ukoliko se ne može/ne želi stezati rashodnu stranu proračuna, nužno je djelovati na prihodnoj strani povećanjem poreza. Ne smatra se uputnim uvoditi nove porezne oblike kao ni orijentirati se na fiskalne stimulanse, budući da Hrvatska pati od interne i eksterne neravnoteže, visoke zaduženosti kao i nepovoljne demografske situacije pa se stoga treba pribjeći najjednostavnijem rješenju – a to je upravo promjena poreza na dodanu vrijednost (Ott, 2009.).

### *Razvojno „popravljanje“ stabilizacijskog modela*

Dio ekonomske struke pomalo izvan „mainstream“ zbivanja odnosno sa, za sada, zanemarivim utjecajem na formuliranje službene ekonomske politike stidljivo upozorava na specifične tranzicijske korijene krize koji amplificirani svjetskom krizom čine posebno ekonomsko okruženje koje traži drukčiju i sveobuhvatnu, ponajprije razvojnu strategiju kojoj će budžetska/fiskalna politika biti tek dio, budući da globalna kriza nije bila uzrok, već samo katalizator negativnih kretanja u hrvatskom gospodarstvu. Ekonomskom politikom proizašlom iz stabilizacijskog programa 1993. godine uspješno je savladan problem galopirajuće inflacije no, s druge strane, je iznjedren atipični model ekonomske politike koji je okarakteriziran zamjenom ciljeva i sredstava ekonomskog rasta. Za razliku od razvijenih zemalja koje, posebice u kriznim razdobljima, primjenjuju „tipičan“ model ekonomske politike baziran na proizvodnji, štednji, investicijama i izvozu, u Hrvatskoj se primjenjuje „atipičan“ model koji se oslanja na trgovinu, potrošnju i uvoz. Drugim riječima, umjesto fokusa na povećanje domaće proizvodnje, konkurentnosti, zaposlenosti i realnog dohotka građana, hrvatska politika usmjerena je na „ciljeve“ koji bi zapravo trebali biti najsnažniji instrumenti ekonomske politike: tečaj i proračunski deficit. Cijelu situaciju dodatno pogoršavaju apreciran valutni tečaj koji rezultira niskom konkurentnošću hrvatskog gospodarstva.

Osobito dvojbena u uvjetima krize postaje kontinuirano inzistiranje na smanjenju proračunskog deficita što je postavljeno kao prioritetan cilj, u vrijeme kada svi naponi moraju biti usmjereni na povećanje proizvodnje i stvaranje novih radnih mjesta. Stoga bitnim postaje transformacija ekonomskog modela privređivanja iz „atipičnog“ u „tipični“, uz pravilno određivanje prioriteta te prema njima oblikovanih instrumenata i mjera, uz dobro organiziranu državnu administraciju koja bi ciljeve i provodila (Jurčić, 2009.). Osobito važno je potaknuti domaću proizvodnju, posebice u sektorima gdje postoje neiskorišteni kapaciteti i resursi uz brigu o ravnomjernom razvoju u svim regijama. Investicije su visoko koncentrirane isključivo u cestovnu infrastrukturu, dok se ne investira u sektore koji bi mogli u većoj mjeri

doprinijeti razvoju, što se posebno odnosi na energetski sektor, željeznice te prirodne izvore koji, kao velika komparativna prednost Hrvatske, nisu dovoljno iskorišteni (Jurčić & Vojnić, 2010.). Poseban problem Hrvatske predstavlja dvostruki deficit koji je dugoročno prisutan te znatno otežava rješavanje aktualne gospodarske krize. Deficiti su u Hrvatskoj prisutni već preko 15 godina: iz godine u godinu prikupljeni prihodi nisu dostatni da pokriju rashode što rezultira kronično neuravnoteženim proračunom te, posljedično, rastućim akumuliranim javnim dugom. Provedbom dosadašnje politike izgledno je, po nekim autorima kako Hrvatska može zapasti u dužničku krizu pa je stoga potrebno što prije za cilj postaviti rast gospodarske aktivnosti i zaposlenosti, što bi bilo moguće intervencionističkom politikom na strani ponude (Santini, 2010). Uzevši u obzir kako je temeljni problem hrvatskog gospodarstva negativna štednja koja se iz godine povećava, porezna reforma se treba provesti u pravcu smanjenja potrošnje i stimulacije štednje, a cijela reforma mora biti podržana ostalim instrumentima ekonomske politike (Santini, 2010.). Za razliku od većine „mainstream“ ekonomskih stručnjaka koji, polazeći od zadanosti tečaja odnosno zadane monetarne politike, teret reformi prebacuju na fiskalnu politiku, ima i mišljenja kako politika očuvanja tečaja kune koristi samo interesima stranih banka i vodi Hrvatsku u stečaj te da se strane banke moraju ili vratiti u hrvatsko vlasništvo ili Hrvatska iz njih mora povući sredstva i prebaciti ih u domaće banke (Kulić, 2010.)

### *Obilježja realnih ekonomskih gibanja*

Daleko ozbiljniji problem od doktrinarnih nesuglasja ekonomske politike su realni ekonomski procesi koji hrvatsku ekonomiju smještaju sve dalje od modernih (post)industrijskih društava s onu stranu razvojnog jaza, među „uslužne“ ekonomije „trećege“, slabije razvijenog svijeta uronjene u „primitivnije“ hotelsko/turističke i prometne usluge s niskim ponderom intelektualnih usluga i izdataka za istraživanje i razvoj (R&D). Specifičnost i (ne)suglasje hrvatskih i pretežitih ekonomskih kretanja razvijenih zemalja moguće je motriti kroz ponašanje ključnih makroekonomskih varijabli.

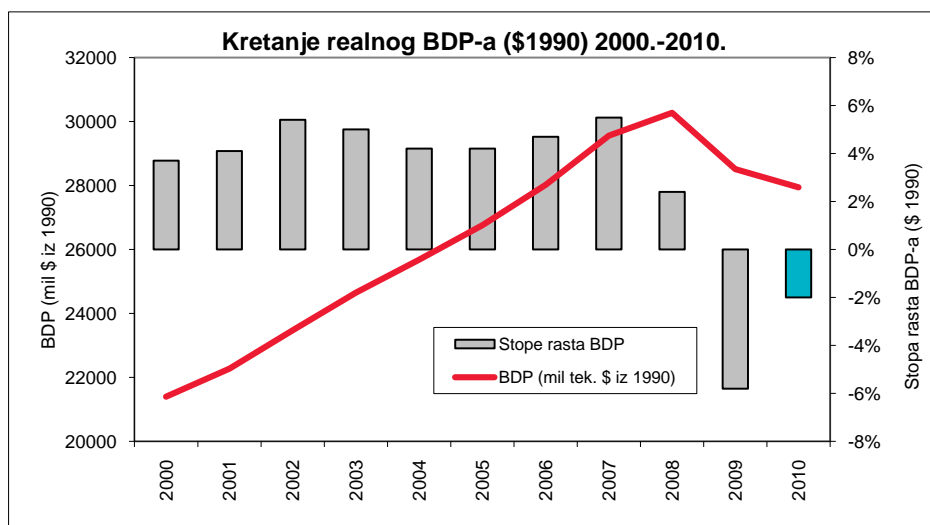
### *Oscilacije bruto domaćeg proizvoda (BDP)*

Fluktuacije BDP-a uobičajen su i općeprihvaćen ekonomski fenomen. Međutim, svaka zemlja, bez obzira na kratkoročne fluktuacije, teži dugoročnom rastu. Stoga kratkoročne (godišnje/kvartalne) oscilacije ne bi trebale utjecati na dugoročno pozitivan gospodarski rast. U Hrvatskoj je prosječna stopa rasta BDP-a u razdoblju između 2000. i 2010. godine iznosila 2,85%. BDP je bjelodano rastao sve do 2008. godine kada su se počele osjećati posljedice globalne financijske krize, koja je započela u svijetu 2007. godine. Međutim, i u tom propulzivnom razdoblju stope rasta su razvidno fluktuirale u prepoznatljivim ciklusima. Valja naglasiti kako se ovdje radi o raščlambi oscilacija stopa rasta („druga derivacija“), a ne oscilacija rasta („prva derivacija“). Promjene u stopama promjena, odnosno oscilacije stopa rasta daleko su osjetljiviji signal koji ovom prigodom upozorava na promjenu dinamike i smjera ekonomske

aktivnosti. Tako je moguće razabrati tri ciklusa u ovom desetljeću. Prvi ciklus 2000.-2002. koji je počeo 1999. godine s negativnom stopom rasta, a nastavio s stopama koje su rasle od 3,5% do 5,4%. U drugom ciklusu 2003.-2007. stope rasta najprije padaju u 2003. ispod 5% da bi se u 2004. i 2005. na dnu ovog ciklusa kretale na razini od oko 4%. Oporavak stopa rasta, koji je uslijedio, podigao ih je na razinu od iznad 4% u 2006. te je u 2007. stopa od 5,5% praktički izjednačena sa stopom rasta iz 2002. godine. Treći ciklus započet 2008. sa padom stope rasta na oko 2%, nastavio se u 2009. s negativnom stopom rasta od blizu -6% te još uvijek traje obilježen s procijenjenom stopom rasta od oko -2% u 2010. Za sada ne postoje pouzdanije procjene trajanja i konačnog obilježja ovog ciklusa. Usporavanje negativnih stopa rasta i predviđen malen pozitivan rast govore u prilog mogućeg završetka ciklusa u 2011. godini, no čini se još uvijek preranim iznositi iole pouzdanija predviđanja koja bi se temeljila na valjanim realnim činjenicama.

Ponašanje stopa promjene hrvatskog BDP-a tijekom prvog desetljeća 2000-ih razvidno je iz grafikona 1.

Grafikon 1.

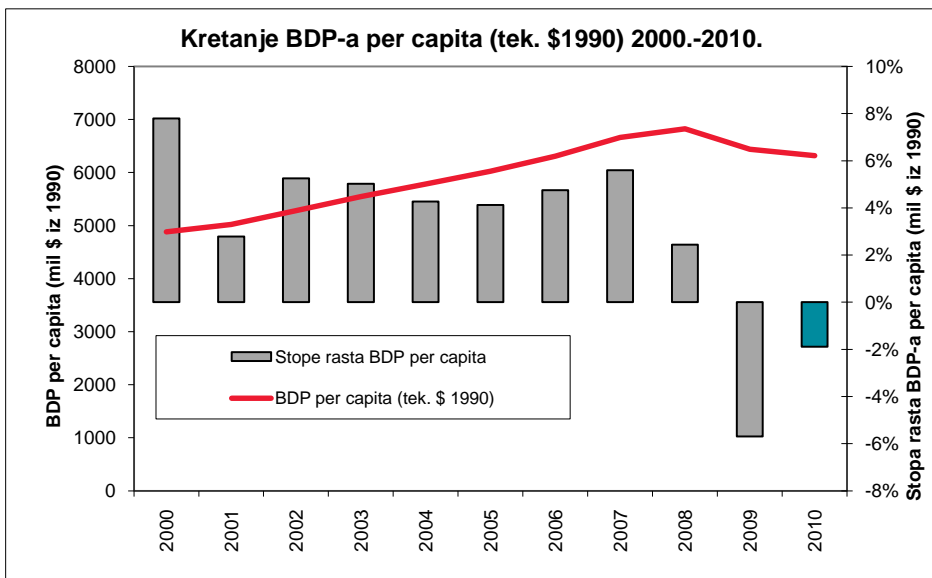


Izvor: DZS, izračun autora

Promatrajući kretanje BDP-a per capita u istom razdoblju, moguće je donijeti slične zaključke o hrvatskim gospodarskim kretanjima. Stope kretanja per capita BDP-a također osciliraju u tri prepoznatljiva ciklusa od kojih je prvi nastavak kretanja s kraja 1990-tih, a treći se nastavlja u drugom desetljeću 2000-tih. (Grafikon 2) Međutim, prosječna stopa rasta BDP-a per capita u razdoblju između 2000. i 2010. godine iznosi 3,13%, dakle viša je od stope rasta realnog BDP-a u istom razdoblju.



Grafikon 2.



Izvor: DZS, izračun autora

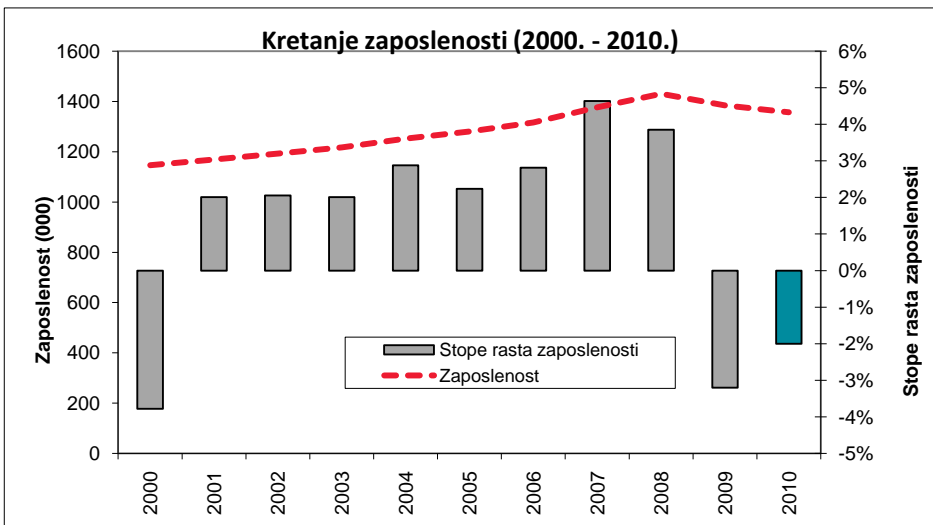
Također, trajanje, oblik i intenzitet osobito prvog ciklusa znatno se razlikuju. Prvi ciklus 2000.-2002. ima bitno drukčiji oblik jer visoku stopu rasta BDP-a per capita od preko 7% u 2000. smjenjuje niska stopa od oko 2% u 2001. i njen oporavak na iznad 5% u 2002. Ovako divergentno kretanje, odnosno razlika u oscilacijama stopa rasta BDP-a i stopa rasta per capita BDP-a bjelodano je prouzročeno demografskim kretanjima. Kako je popis stanovništva učinjen 2001., vjerojatno su razlike posljedica procijenjenih/očekivanih populacijskih promjena u 2000. i stvarnih promjena registriranih u popisu stanovništva 2001. Time se potvrđuje ranije uočeni paradoks stopa rasta koji mijenja dosadašnju koncepciju uporabe stope rasta BDP-a i BDP-a per capita (Družić/Tolić/Raguž, 2008.). Naime, standardna analiza gospodarskog rasta polazila je od potrebe realne procjene učinkovitosti rasta. To je značilo kako se stopa rasta BDP-a treba korigirati za stopu prirodnog kretanja stanovništva kako bi se dobio pouzdaniji (niži) pokazatelj rasta. Međutim, negativne stope rasta stanovništva kakve Hrvatska bilježi duže od desetljeća, kao i čitav niz europskih zemalja, rezultirale su višim stopama per capita rasta BDP-a od rasta samog BDP-a, što mijenja uvriježenu percepciju mjerenja stvarnog gospodarskog napretka. Na prvi pogled prosječna stopa rasta realnog BDP-a i BDP-a per capita u proteklom desetljeću mogla bi se okarakterizirati povoljnom. Usprkos krizi koja je utjecala na smanjenje tog prosjeka, ipak bilježimo prosječnih, nezanemarivih oko 3%. Problem s ovakvom prosječnom stopom rasta je nemogućnost zatvaranja razvojnog jaza prema razvijenim zapadnim zemljama u sagledivoj budućnosti.



## ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST

Zaposlenost je u razdoblju nakon 2000. godine, sve do početka globalne krize, odnosno njezinog prelijevanja na hrvatsko gospodarstvo, bilježila ohrabrujuću uzlaznu putanju. Međutim, kako i u svijetu, tako je i u Hrvatskoj nakon 2008. godine započeo značajan pad zaposlenosti. Prosječna stopa rasta zaposlenosti za proteklo desetljeće je u posljednje dvije godine smanjena za oko jedan postotni bod (s oko 2,1% na 1,2%). Stopa pada zaposlenosti od oko 2% za 2010. godinu, odnosno njezina još uvijek procjena, ukazuje na moguć oporavak gospodarstva. No, pitanje je radi li se o usporavanju pada zaposlenosti zbog ekonomskog oporavka ili stoga što je „propalo sve što je moglo propasti“. (Grafikon 3.)

Grafikon 3.



Izvor: DZS, izračun autora

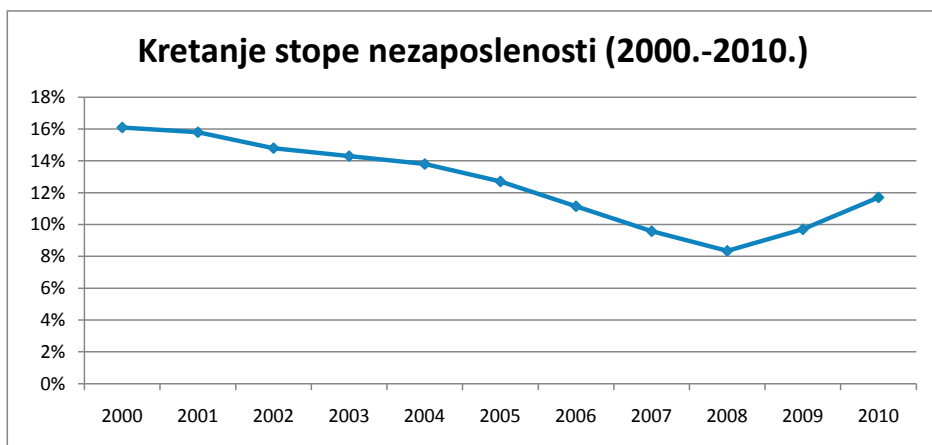
Posebno je obilježje stopa kretanja zaposlenosti da je njihovo kretanje tek dijelom u korelaciji s kretanjem stopa promjene BDP-a. Visoki pad zaposlenosti, odnosno negativnu stopu kretanja zaposlenosti od oko -4% bilježimo u 2000. godini kada su stope rasta BDP-a oko 3,5%, a per capita BDP-a oko 7%. Također, ulazak u treći ciklus 2008. obilježen je slabom korelacijom stopa rasta i kretanja zaposlenosti. U 2008. stope rasta i BDP-a i per capita BDP-a kreću se oko 2% dok je stopa rasta zaposlenosti još uvijek visokih 4%. Isto tako oštar pad BDP od blizu 6% u 2009. prati pad zaposlenosti od nešto više od 3%.

U 2010. može se očekivati konvergencija negativnih stopa kretanja i BDP-a i zaposlenosti na razini od oko 2%. Poblizje motrenje ove dvije varijable upućuje na mogućnost realnog „kašnjenja“ zaposlenosti za kretanjem BDP-a od oko 1 godine

osobito u trećem ciklusu. Međutim, oscilacije stopa promjene zaposlenosti pokazuju ili malu ili nepostojeću povezanost s kretanjem BDP-a u većem dijelu prvog desetljeća 2000-ih.

Kretanje stope nezaposlenosti, uz manje oscilacije pokazuje kontinuiran pad između 2000. kada je bila oko 16% na 8% u 2008, da bi u 2010. bila procijenjena na oko 12%. (Grafikon 4.)

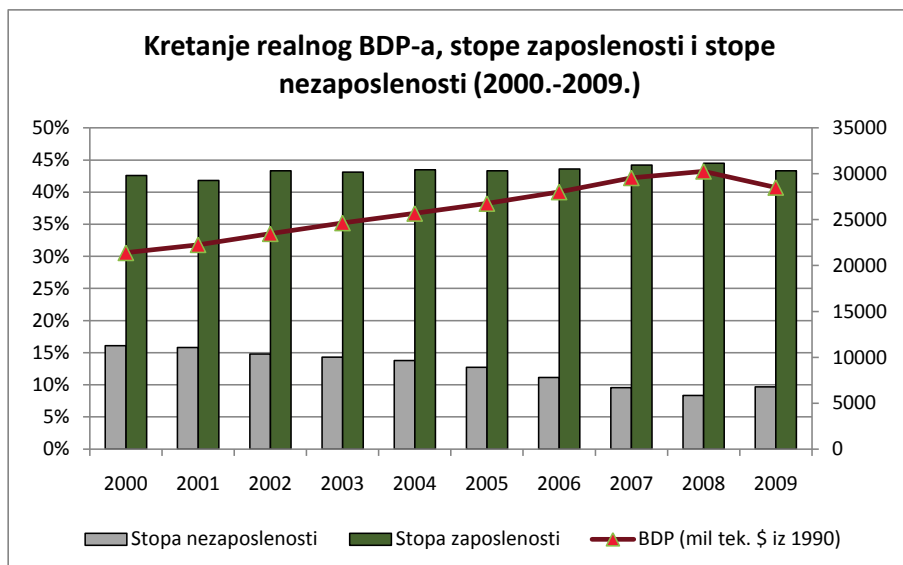
Grafikon 4.



Izvori: Anketa o radnoj snazi - HNB, DZS, RBA

Analizirani odnos kretanja BDP-a i zaposlenosti ima zanimljiv učinak na djelovanje Okunovog zakona (Samuelson/Nordhaus, 1992., 572) u hrvatskim uvjetima. Uz ogradu kako relaciju stvarnog u odnosu na potencijalni BDP u ovom trenutku nije moguće preciznije odrediti, kao indikator je uzet odnos razine BDP-a i stope nezaposlenosti odnosno zaposelnosti. Motreći odnos kretanja razine BDP-a i stope nezaposlenosti vidimo kako je u grubo porast razine BDP-a od oko 3-4% godišnje do 2008. pratilo smanjenje stope nezaposlenosti od prosječno 1 postotni poen godišnje. U 2009. pad razine BDP-a za oko 6% pratilo je povećanje stope nezaposlenosti od 8 do 12%, odnosno za oko 4 postotna poena što bi se moglo protumačiti kao funkcioniranje Okunovog zakona pod pretpostavkom da je BDP u 2008. bio na svojoj potencijalnoj razini. (Grafikon 5.)

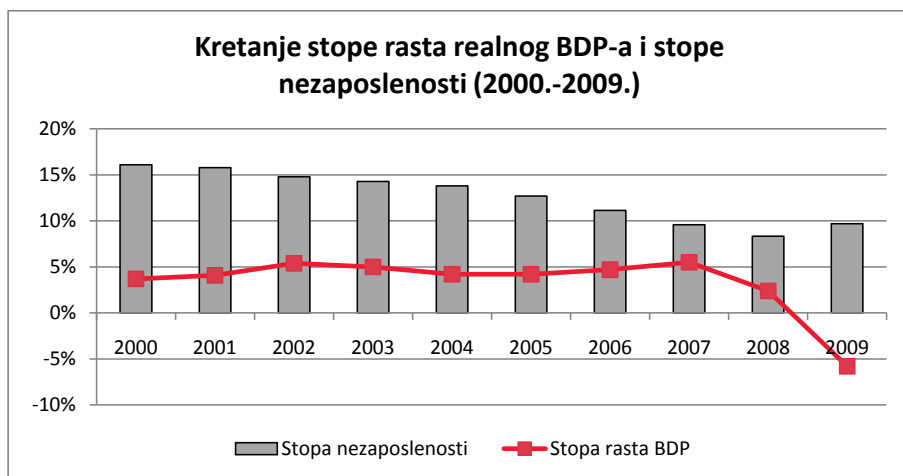
Grafikon 5.



Izvor: DZS, HNB, izračun autora

U terminima relativnih odnosa odnosno stopa promjena vidimo slabu vezu između kretanja stopa rasta BDP-a koje ciklički variraju i stopa nezaposlenosti koje kontinuirano padaju do 2008., čak imamo i oštar pad stope kretanja BDP-a koja je u 2008. oko 2%, a stopa nezaposlenosti također bilježi pad za 2 postotna poena. (Grafikon 6.)

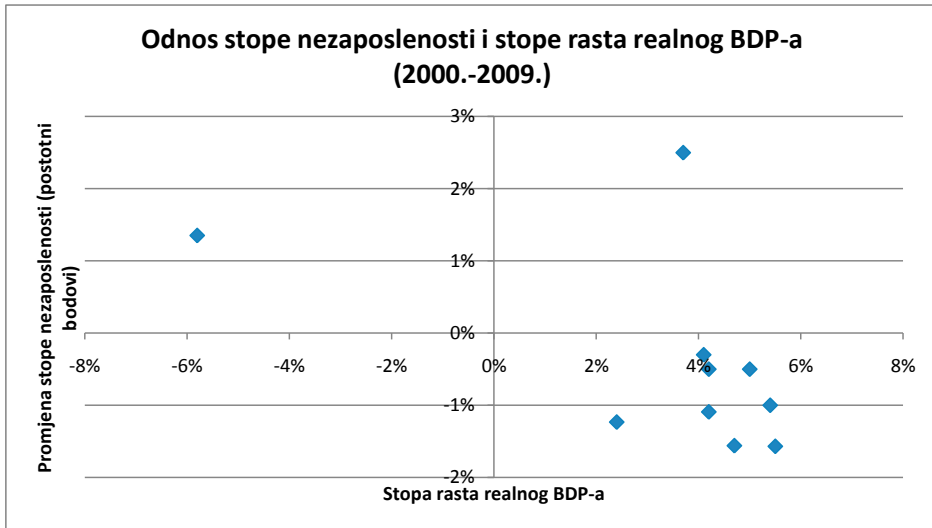
Grafikon 6.



Izvor: HNB, DZS, izračun autora

Specifičnosti hrvatskog odnosa nezaposlenosti i BDP-a, dodatno „objašnjava“ odnos stope nezaposlenosti i stope rasta realnog BDP-a u prvom desetljeću 2000-ih. Naime prepoznatljiv je negativan odnos u kojem je rast BDP-a generalno praćen padom nezaposlenosti pa je većina vrijednosti smještena u IV kvadrantu. Međutim, trend nije u potpunosti prepoznatljiv jer za stopu rasta, koja se tijekom 6 promatranih godina kreće između 4-5%, a stope nezaposlenosti se smanjuju za između 0,5 i 1,6%-tnih bodova. (Grafikon 7.)

Grafikon 7.



Izvor: HNB, DZS, izračun autora

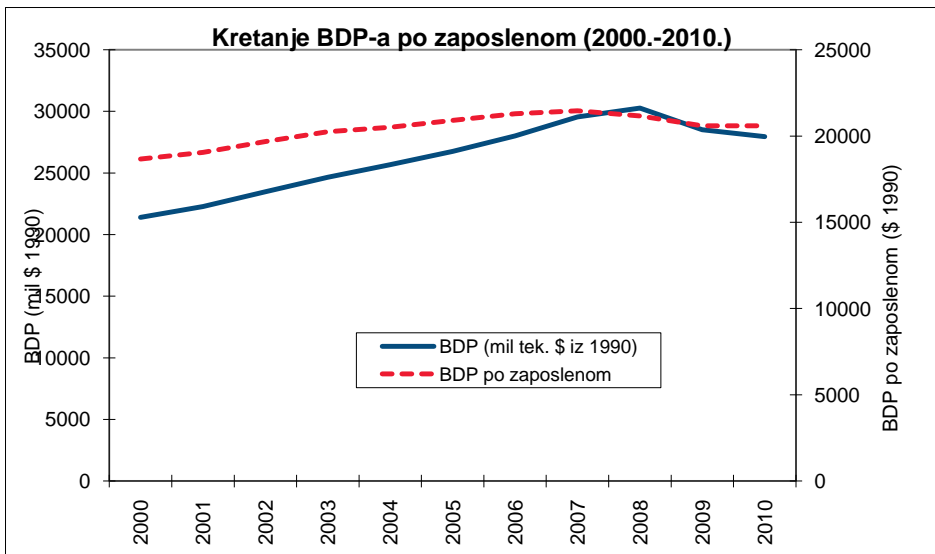
Naposljetku, ukupna i prosječna kretanja zaposlenosti u ovom desetljeću, uzevši u obzir i procjenu za 2010. godinu ukazuju na produljenu tendenciju fenomena poznatog pod nazivom „jobless growth“ odnosno rasta bez rasta zaposlenosti. Naime razina zaposlenosti u 2010. uz sve „reformne“ tržišta rada i promjenu metodologije bilježenja zaposlenosti/nezaposlenosti otprilike je jednaka razini zaposlenosti iz 2000. To znači kako je prosječna stopa rasta BDP-a u ovom desetljeću u biti ostvarena bez rasta zaposlenosti odnosno značajnije promjene razine zaposlenosti. Time se pojačava ključna negativna pojava hrvatskih gospodarskih gibanja u (post)tranzicijskom razdoblju koju bismo mogli definirati kao „endemsku“ nezaposlenost.

Posebnu pozornost u analizi ekonomskog rasta i kretanja zaposlenosti morala bi imati analiza produktivnosti faktora, posebice produktivnosti rada kao temeljne mjere učinkovitosti korištenja oskudnih resursa i glavnog pokazatelja kretanja konkurentnosti nacionalne ekonomije. Takva bi se raščlamba morala osloniti na čitav niz pokazatelja veličine outputa prema nominalnim i stvarnim satima rada,

produktivnosti po sektorima, proizvodnosti prema strukama i kvalifikacijama, cijeni i jediničnim troškovima rada. Imajući na umu ova ograničenja ovdje smo se zadržali na pojednostavljenoj aproksimaciji koja, tek kao indikator proizvodnosti rada uzima veličinu BDP po zaposlenom.

Proizvodnost rada mjerena BDP-om po zaposlenom sporo se mijenjala kroz promatrano razdoblje. Primjetan trend porasta produktivnosti rada ipak je daleko od zadovoljavajućeg – iznosi tek 1,6%. (Grafikon 8.) Niska prosječna stopa rasta produktivnosti rada posljedica je njenog pada nakon 2007. uslijed globalne krize koja je Hrvatskoj donijela pad BDP-a po zaposlenom. Pad proizvodnje u prosjeku je bio veći od pada zaposlenosti. Međutim, potrebno je napomenuti kako se ovdje radi o prosjeku i kako pojedini sektori gospodarstva ili industrijske grane ipak u krizi bilježe porast produktivnosti. Kriza je u tim sektorima i granama dovela do otpuštanja viška radnika koji nisu doprinosili stvaranju dodane vrijednosti. Međutim, očigledno je kako je u prosjeku ova kriza za posljedicu ipak imala smanjenje produktivnosti rada.

Grafikon 8.



Izvor: DZS, izračun autora

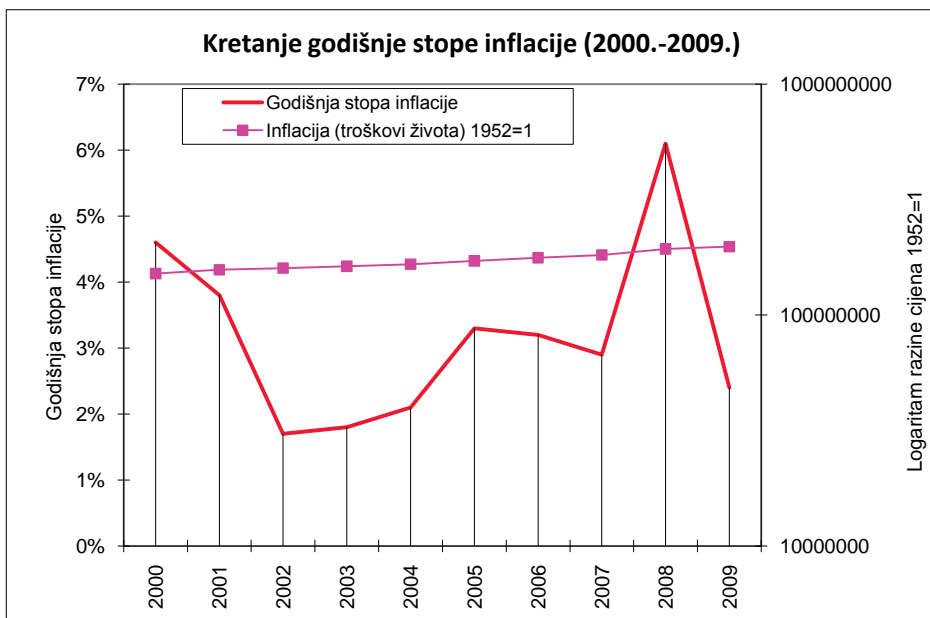
Valja naglasiti kako usporedba dinamike kretanja BDP-a i BDP-a po zaposlenom nudi dodatno saznanje glede kvalitete hrvatskog gospodarskog rasta. Razvidno je kako je kretanje zaposlenosti stabilnije s manjim/nnižim promjenama od kretanja BDP-a. To uz sve potrebne ograde upućuje na još uvijek ekstenzivan karakter hrvatskog ekonomskog rasta jer kretanje zaposlenosti nije jednoznačno povezano s kretanjem nacionalnog proizvoda odnosno BDP-a. Usporena reakcija stopa promjene zaposlenosti kako pri pozitivnim tako i pri negativnim stopama rasta BDP-a može biti

dvojako uzrokovana. Prvi bi uzrok moglo biti još uvijek nereformirano tržište rada na kojem egzistirajuća institucionalna rješenja i tradicija ograničavaju uravnoteženje ponude i potražnje, u ovom slučaju sniženjem prosječne cijene rada. Drugi bi (vjerojatniji) uzrok mogla biti strukturna neravnoteža kao posljedica dugoročne neusklađenosti ponude kao rezultata dugoročnog obrazovnog procesa i potražnje kao rezultata kratkoročnih tržišnih oscilacija poslovne aktivnosti.

### *Inflacija i troškovi života*

U promatranom razdoblju (2000.-2009.) prosječna stopa inflacije iznosila je 3,2% uz značajne fluktuacije u pojedinim godinama. Relativno više stope inflacije u promatranom razdoblju bilježile su 2000. (4,6%) i 2001. godina (3,8%). Međutim, praćene porastom BDP-a, te stope inflacije nisu (bile) zabrinjavajuće. No, nakon razdoblja relativno niske prosječne stope inflacije od oko 2,5% između 2002. i 2007. godine, s početkom krize 2008. godine, bilježi se porast stope inflacije koja te godine iznosi 6,1% uz istovremeni početak smanjivanja domaće proizvodnje. (Grafikon 9.)

**Grafikon 9.**



Izvor: DZS, izračun autora

Razlog tome možda treba tražiti u pokušaju poduzeća da ostvarenjem što veće zarade, stvore „pričuve“ koje bi im pomogle u prevladavanju očekivane krize koja je već tada bila u punom jeku u ostalim razvijenim zemljama, ali nije u potpunosti

zahvatila hrvatsko gospodarstvo. U 2009. godini, proizvođači su, uslijed smanjene ekonomske i kupovne moći stanovništva, ipak bili prisiljeni smanjiti intenzitet rasta cijena pa stopa inflacije u toj godini iznosi manjih, ali svejedno pozitivnih 2,4%. Međutim, zanimljivo je da je stopa inflacije bila te godine viša od nekih ranijih godina kada nije bilo krize, primjerice 2002., 2003. i 2004. godine kada bilježimo čak i relativno visoke (za hrvatske prilike) stope rasta BDP-a u prosjeku nešto više od 5%.

U ovom bi kontekstu valjalo, među ostalim, detaljnije istražiti četiri pojave. Prvo, prosječna stopa rasta BDP-a u prvom desetljeću 2000-tih iskazana u USD iz 1990. gotovo je izjednačena sa stopom inflacije što ostavlja otvoreno pitanje stvarnog ekonomskog progresa. Drugo, stopa rasta troškova života kontinuirano raste od 4 do 4,5% godišnje, bez obzira na oscilacije u kretanju BDP-a i zaposlenosti. Kontinuirani rast troškova života, praćen porastom stope rasta troškova života ozbiljno dovodi u pitanje dosadašnju percepciju (usprkos krizi) ostvarenog rasta 2000.-2010. Bjelodana je potreba detaljnije ocjene stvarnih dometa hrvatskog gospodarskog rasta u svjetlu nepromijenjeno visoke nezaposlenosti i ubrzanog rasta troškova života u okruženju oscilirajućih stopa rasta. Treće, nema trade-off-a između stope rasta i inflacije. Uobičajena teza standardne makroekonomske analize kako je oportunitetni trošak bržeg rasta viša stopa inflacije nije dokaziv na hrvatskom empirijskom materijalu. U prvom ciklusu rastućih i relativno visokih stopa rasta 2000.-2002., stopa inflacije je kontinuirano padala od preko 4% u 2000. na ispod 2% u 2002. pa tako u godini najveće stope rasta u prvom desetljeću 2000-tih, imamo i najnižu stopu inflacije. U razdoblju pada stope rasta 2003.-2005. imamo rast stope inflacije, dok pri rastu stope rasta 2006.-2007., stopa inflacije opet pada. Naposljetku, oštar pad stope rasta u 2008. praćen je naglim skokom stope inflacije na 6%, a negativna stopa rasta BDP-a u 2009. popraćena je relativno niskom stopom inflacije. Četvrto, djelovanje kratkoročne Philipsove krivulje nije moguće potvrditi na hrvatskim gibanjima u 2000-im. Kako vidimo, pad stope inflacije u 2001. i 2002. nije rezultirao većom nezaposlenošću nego

Grafikon 10.



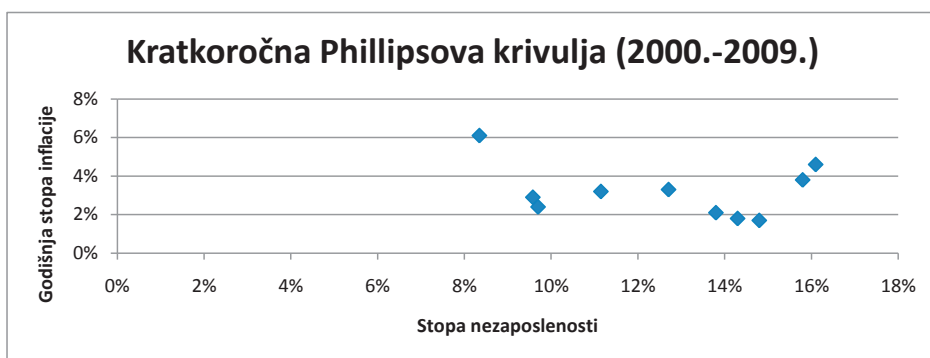
Izvor: HNB, DZS, izračun autora



obrnuto - padom nezaposlenosti i povećanjem zaposlenosti. Nasuprot tome pad stope rasta zaposlenosti u 2005. praćen je rastom stope inflacije. Tek bi rast inflacije u 2008. mogli povezati s relativno visokim rastom stope zaposlenosti odnosno padom nezaposlenosti. (Grafikon 10.)

Analitički intrigantniji odnos, koji jasnije potvrđuje specifičnosti, je kratkoročna Phillips-ova krivulja kao inverzan odnos inflacije i nezaposlenosti, što znači da snižavanjem stope inflacije raste stopa nezaposlenosti. Obrnuto, niža stopa nezaposlenosti, odnosno pad stope nezaposlenosti rezultira višom inflacijom odnosno rastom stope inflacije. U hrvatskom je slučaju moguće opaziti kako pri praktički istoj stopi inflacije od oko 2% stopa nezaposlenosti, varira od 8-16%. (Grafikon 11.)

**Grafikon 11.**



Izvor: HNB, DZS, izračun autora

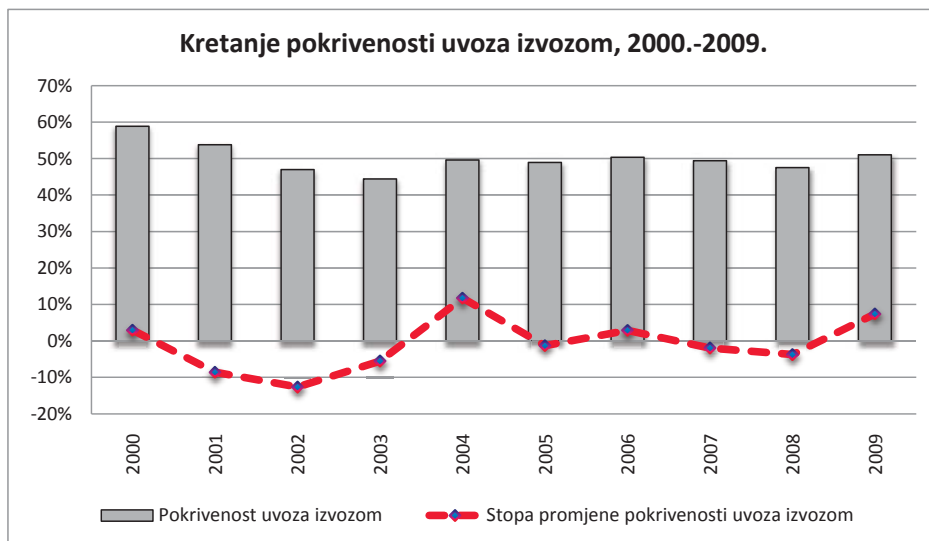
Time se potvrđuje raniji nalazi o specifičnostima djelovanja Philipsove krivulje u hrvatskim uvjetima (Družić/Tica/Mamić, 2007.)

### *Izvozne performanse*

Kompleks ekonomskih odnosa s inozemstvom koji je osobito važan za malo otvoreno gospodarstvo poput hrvatskog i kojeg se posebno motri kroz prizmu sposobnosti održanja stabilnog tečaja nacionalne valute kao uvjeta kako priljeva inozemnog kapitala tako i izvozne konkurentnosti, reducirali smo na odnos robnog uvoza i izvoza. Naime, u uzavreloj raspravi o apreciranosti/depreciranosti nacionalne valute, doktrinarna pitanja nerijetko natkriljuju realna zbivanja. Pored toga činjenica kako se visina BDP-a često računa u „virtualnim“ PPP USD/EUR odnosno dolarima/eurima prema kupovnoj snazi, a ne prema službenom tečaju domaće valute, dok se uvoz i izvoz uvijek računaju u dolarima/eurima prema službenom tečaju, može umanjiti pouzdanost analize. Stoga je pokrivenost uvoza izvozom, uz sve nužne ograde, moguće uporabiti barem kao indikator konkurentnosti nacionalnog gospodarstva.

Promatrajući kretanje pokrivenosti uvoza izvozom u razdoblju od 2000. do 2009. godine, razvidno je kako je ona konstantno fluktuirala oko prosjeka od 50%. (Grafikon 12.) U 2007. i 2008. godine pokrivenost uvoza izvozom se smanjila, da bi 2009. godine porasla za 7,4% i iznosila 51%, što je u ovom slučaju ponajprije posljedica snažnijeg pada uvoza, a ne značajnijeg rasta izvoza.

Grafikon 12.



Izvor: DZS, izračun autora

U jeku aktualnih rasprava o konkurentnosti hrvatskog gospodarstva i potrebi jačanja izvoza kao jedine realne opcije realnog rasta hrvatskog gospodarstva i smanjenja visoke zaduženosti vrlo intrigantnim postaje odnos kretanja BDP-a i pokrivenosti uvoza izvozom. Kako je hrvatsko tržište relativno malo, realno bi bilo za očekivati kako rast BDP-a prati i porast izvoza koji postaje veći od porasta uvoza, dakle poboljšanje koeficijenta pokrivenosti uvoza izvozom.

Realna su, pak, kretanja suprotna očekivanjima temeljenim na kvalificiranoj makroekonomskej analizi. Gospodarski rast i povećanje stopa rasta BDP-a u prvom ciklusu 2000.-2002. praćeni su padom pokrivenosti uvoza izvozom za preko 10%. Pad stopa rasta 2004.-2005. popraćen je rastom pokrivenosti uvoza izvozom od preko 10%. Sve kasnije oscilacije stopa kretanja BDP-a od njihovog rasta 2006.-2007. do pada stope promjene BDP-a 2008. i njenog negativnog kretanja 2009. praktički nisu imale utjecaja na koeficijent pokrivenosti uvoza izvozom koji u tom razdoblju lagano oscilira oko 0,5 odnosno 50%. Bjelodana diskonekcija gospodarskog rasta i izvoznih performansi može imati dugoročne ograničavajuće učinke na intenzitet i učinkovitost hrvatskog ekonomskog razvoja. Situacija, u kojoj domaća potražnja praktički generira

rast, čini rast ovisnim o kapacitetu unutarnjeg tržišta. Veličina unutarnjeg tržišta ne pruža mogućnost potrebnog ubrzanja ekonomskog rasta u dugom roku. Pored toga vrijednosti koeficijenta pokrivenosti uvoza izvozom signaliziraju snažnu uvoznu ovisnost nacionalnog gospodarstva. Takav trend sa svoje strane upućuje na dugoročnu ovisnost rasta o kapacitetu inozemnog zaduživanja. Aktualna gibanja, kako na unutarnjem robnom tržištu tako i na inozemnom financijskom tržištu, upućuju na dotralost postojećeg koncepta razvoja.

## LITERATURA

- Bronić, M. (2010.) Oprezno s proračunskim deficitom u 2010., *Aktualni osvrti*, (17), Institut za javne financije, Preuzeto 6. prosinca 2010. iz Institut za javne financije: <http://www.ijf.hr/osvrti/17.pdf>
- Družić, I., Raguž, I., Tolić, I. (2008.) „*Croatian Economy Challenges in the Posttransitional Period*“, ZIREB No 2/2008. str. 95.-115.
- Družić, I., Tica, J., Mamić, A. (2007.) *The Challenge of Application of Phillips Curve: Case of Croatia*, International Conference „An Enterprise Odyssey“, Zagreb
- Fisher, S. (1998.) *Reforming World Finance*, The Economist, October 3rd-9th
- Jurčić, LJ. (2009.) *Hrvatska: velika transformacija*, *Ekonomski pregled*, 60(12), str. 738.-754.
- Jurčić, LJ., & Vojnić, D. (2010.) *Quo vadis Croatia: Tridesetogodišnja stagnacija u svjetlu naše novije ekonomske povijesti*, Zbornik radova 18. tradicionalnog savjetovanja: *Ekonomska politika Hrvatske u 2011. godini - izlazak iz recesije ili daljnja stagnacija? 10.-12. studeni 2010, Opatija, Hrvatska* (str. 1.-56.) Hrvatsko društvo ekonomista
- Lovrinčević, Ž. (2009.a) *Uštede na poljoprivrednim poticajima i povlaštenim mirovinama*, SEEbiz.eu, 13. 10. 2009.
- Kulić, S. (2010.) *HNB vodi Hrvatsku u propast*, indeks.hr, 25. 11. 2010.
- Mihaljek, D. (2009.) *Globalna financijska kriza i fiskalna politika u središnjoj i istočnoj Europi: hrvatska proračunska odiseja u 2009. godini*, *Financijska teorija i praksa* (3/2009), str. 241-276.
- Ott, K. (2009) *Destimulacija umjesto stimulacije*, Banka, XVI (3), str. 15.
- Rober-Otker, I., Vavra, D. (2007.) *Moving to Greater Exchange Rate Flexibility*, International Monetary Fund, Washington, Occasional Paper 256
- Rodrik, D. (2008.) *Spence Christens a New Washington Consensus*, *Ecnomists' Voice* [www.bepress.com/ev](http://www.bepress.com/ev), July 2008
- Santini, G. (2010.) *Zašto porezni sustav određuje ekonomsku politiku u sljedećem razdoblju*, Zbornik radova 18. tradicionalnog savjetovanja, *Ekonomska politika Hr-*

vatske u 2011. godini - izlazak iz recesije ili daljnja stagnacija? 10.-12. studenog 2010, Opatija, Hrvatska (str. 93.-130.), Hrvatsko društvo ekonomista

Samuelson, P.A., Nordhaus, W. (1992.) *Ekonomija*, MATE, Zagreb

Stiglitz, J. (2004.) *The Roaring Ninties*, Penguin, London

Šonje, V. (2010.) *Ima li ičeg dobrog u ovom proračunu?* T-portal 6. prosinca 2010 <http://www.tportal.hr/komentari/komentatori/97550/Ima-li-iceg-dobrog-u-ovom-proracunu.html>

Švaljek, S. (2010.a) *Ostajem uz Kosor, ali Vlada mora preuzeti odgovornost*, www.business.hr 14. 04. 2010.

Švaljek, S. (2010.b) *Premijerkina savjetnica priziva MMF*, www.index.hr 25.08.2010.